

NAŠ DALJNI BLIŽNJI SVET

Da bi svet ne bil tuj

O Janu Skáclu, dobitniku letošnje mednarodne nagrade Vilenica

Zdeněk
Kožmín

Ne dolgo po izidu zbirke *Žalovanka* – izšla je leta 1965 in je bila s Seifertovim *Koncertom* na otoku literaren dogodek leta – je dal slovaški kritik Milan Hamada svojemu eseju značilen naslov *O resnici, lepoti in Janu Skáclu*. Izpostavil je takó triado, ki signalizira enega razvojnih momentov povojne češke moderne lirike. Točno je zaznal posebnosti Skáclovega dela, ko je ugotovil, da »ni nikoli nastajalo kot odgovor na probleme, ki imajo, zlasti danes, zelo kratko življenje«, ampak »je nastajalo v življenju samem kot odgovor na njegove temeljne potrebe.« Prehitel je celoten pesnikov razvoj z ugotovitvijo, da ustvarja Jan Skácel pesem »ne samo in ne zgolj kot dejanje obupa in žalosti, ampak predvsem kot dejanje človeške pomoči.«

V poeziji Jana Skácla me je vedno fasciniralo, kako je znal čisto konkretno zamejiti tisto najbolj osnovno, s čimer živimo, kako ni uhajal k stranskim stvarim. Ni pustil, da ga zvabi velikost njegove imaginacije in da se pogrezne v čarobnost lastne poezije, marveč je skoroda ranljivo in samoranjivo določal lego našega gibanja na poti med zibelko in grobom. Začrtoval je vsakokrat naš točni čas – in to veliko bolj natančno kot pa sociološka diagnostika, kot včasih ravnodušna futurologija. In označil je zanesljivo karto krajev, skozi katere vodijo naše življenjske poti.

Skácel je zasidran globoko v svoji rodni Moravski Slovaški (rodil se je leta 1922 v Vnorovih, trdno se v njegovem spominu drži tudi vas Poštorna, kjer je učiteljeval njegov oče, in mesto Břeclav, kjer je prihodnji pesnik obiskoval gimnazijo). Narava obrobne pokrajine na Moravskem (v češčini imenovane *Slovácko* – op. p.) ter izrazito rodovna svojskost folklorne in človeških tipov so z močno črto zarisali temeljni okvir Skáclovega sveta. Od tod je lepo blizu do vsega, kar je narava; k vsemu prvotnemu, kar nosi ta dežela. Iz trave, ki je vzplamenela poleg proge ob ledniških ribnikih, vstaja simbol stoklase (češko ime te travnate rastline konotira kljubovanje in odpornost), »kar malo vzravnane«. Izraz »kar malo« niti najmanj ni etičen minimalizem, ampak nasprotno – ponižno védenje o tegobah, ki jih nosi človeško življenje. Skácel ve iz svoje južne Moravske za pokrajino, kjer »imamo naenkrat belo dušo iz bezga« in ko »je naenkrat v nas preveč človeka«. Z enako zaupljivostjo pa razume tudi mesto. Že od začetka druge svetovne vojne živi v Brnu in je dojel tudi očarljivosti tega zapletenega mesta ter njegovo kamnito pezo in žal. Prijateljstvo s pesnikom Oldřichom Mikuláškom (ki predstavlja drugo zvezdo velikanko v moravsko lirskega sozvezdju) je izostrilo Skáclovo védnost o neizdajalstvu in moči poezije.

Najsi so realije Skáclovega pesniškega sveta tako zelo posvečene

moravskim krajem, jih niti najmanj ni mogoče reducirati na pokrajinske relacije. Pred kratkim (ko je bila Janu Skáclu podeljena Petrarkova nagrada) je Peter Handke prikazal pesnikov prispevek v kontekstu moderne svetovne poezije. Skácel je tako pristno češki, kot je bil pristno češki tudi véliki baladnik 19. stoletja Karel Jaromír Erben ali pa polastljivo preprost in peven Jaroslav Seifert, ki so ga nedavno pospremili v grob s Skáclovim priznavalnim nekrologom. In ko sem bil pred kratkim po dolgem času v materinem rojstnem kraju pod goro Říp, ki je tako pristno češka že zato, ker se je po izročilu stare pripovedke tu ustanovil praoče Čeh – in priljubilo se mu je v tej prijazni pokrajini ravnin in gora – so se mi tistega ranega jutra v bleščečem vzhajajočem soncu Polabja obudili prav tile moravski zgodnji verzi Jana Skácla: »Tako lahko je k nam pot najti...//Okoli potoka,/ peresce po njem plava, /preplezati zid,/ po bližnjici za hišami na mostiču postati, /nad splavom bučočim.../ in iti...« Skáclovi verzi znajo podčrtati bistvene življenjske povezave v taki intenzivnosti, da prek njih živimo tudi svoje čisto naše lastno konkretno življenje. Delamo hitre naveze s pesnikom in sežemo po njegovi podani roki. Vendar Skáclovo tolaženje ni naivno opevanje lahkih gotovosti. Gre za tolaženje, ki dobro ve, da je »pot najti k nam tudi težko«, da so tudi zarantane poti, da je vedno že drug čas, drug svet.

Skácla po pesniški varčnosti je mogoče primerjati s pesnikom Karlom Tomanom (ustvarjal v glavnem na začetku stoletja), čigar relativno neštevilni verzi predstavljajo temeljni fond inspiracije za celotno češko moderno liriko. Po obsegu sestavlja tudi Skáclovo delo majhna skupina knjižic, vendar je po svojem pomenu zlata zakladnica češke poezije. Pri Skáclu je varčnost programska in povrhu tega priznava tišino. Učil se je molčati z možmi, »ki se naglas molčati niso bali«, kakor je to izgovorjeno v njegovem prvencu *Koliko priložnosti ima vrtnica* (1957). Vsaka njegovih naslednjih zbirk pesmi je bila umetniško dejanje: iz »prve roke«: *Kaj je ostalo od angela* (1960), *Ura med psom in volkom* (1962), *Žalovanka* (1965), *Masnice* (1968); iz »druge roke« *Davno proso* (1981), *Upanje z bukovimi krili* (1983), *Vlivanje v izgubljeni vosek* (1984), *Kdo po temi pije vino* (1988). In dogodek – če ne navajamo poimensko očarljivih knjig za otroke in del za gledališče – je bila tudi njegova proza *Enajsti beli konj* (1964). Ta ima nadaljevanje v naslednjih t.i. malih recenzijah (katerih rojstvo je datirano s Skáclovim delom pri brnskem radiu v letih 1954–1963 in zlasti od časov njegovega delovanja v pomembnem literarnem mesečniku *Gost v hišo*), tiskanih zadnji čas v časopisju.

Ko se gibljemo v Skáclovem pesniškem svetu, smo prisiljeni zmanjšati svoje silaške mere pri vstopanju v njegova čarobna tihožitja in miniature, saj so vse prej kot malenkostno filigransko poigravanje. Tako je recimo veliki hamletovski svet utelešen – v zbirki *Kaj je ostalo od angela* – ne le v stare, z glasbo obokane hiše Pavlova, skozi katere je tekla reka vina, ampak že tudi v same njihove omete in razpokane dlani, iz katerih bere pesnik svoja počitniška enačenja s kraljevičem in iz katerih izve, kje naj bi »na gostilni bil« njegov izsanjani princ. To je krhki svet sanjanja in realizma, kulturnih projekcij in okusa po navadnem življenju. Skácel je v svoji miniaturni gospodar vélikega človeškega prostora. Pesnik nas nenehno preseneča, kako je v tej optiki miniature mogoče vedno še dalje naprej in z nekaj detajli označiti breznovitost in vrtoglavost vsega človeškega dogajanja. Zbirki *Ura med psom in volkom* in *Žalovanka* sta šli v tej umetnosti kratice spet še

dalje. Ne moremo si kaj, da ne omenimo vsaj jesenskih poljskih poti žalovank ali pa vljudnega trenutka, ko v polnem poletju kot gruda snega leži na popoldanskem nebu luna. To so pogledi v raj, kjer je tako »sladkobolno«, kakor je nekoč v svojih Kozmičnih pesmih zapisal klasik češke literature Jan Neruda, tudi véliki mojster vsečloveško zajete miniature.

Ustavimo se za hip z Janom Skáclom na navadnem mostu. Pod nami teče voda in lahko da se spomnimo na mrtve – pesnik ve, da vsakdo izmed nas ima svojega – »In ostra bolečina kakor črna črta/Gre skozi prsi/Naenkrat od zgoraj gledamo oblake« (iz zbirke *Masnice*). Umetnost v inverziji navadnega v odločilno, vsakdanjega v metafizično netljivo, težko sprejemljivega v ostro vidljivo gre skozi Skáclovo pesniško delo dalje in naprej. In bi rekel, da je prav iz tega kota dalje videti tudi globoko potopljiv razvoj Skáclove lirike: razvoj, ki je dan s samimi spremembami časa in prostora v enem človeškem življenju. Ta temeljna dimenzija določa tudi rahle spremenjenosti v pesniški tehniki, v celotni poetiki. Ne gre pa le za nagle spremembe individualnega življenja, temveč tudi za varno zasidranost našega jaza v globini davnine, v generacijah, ki pod tišino izdajajo svoj glas in pod njo spet svojo lastno prvotno tišino.

Ustavimo se še posebej pri Skáclovem pojmovanju časa. V češki liriki se nemara samo pri Antonínu Sovi, Josefu Hori in Jaroslavu Seifertu pojavlja tolikero klicanje *davnine*, kolikor je je tudi v poeziji Jana Skácla. Zbirka *Davno* proso jo ima v naslovu in posredno jo beremo tudi v imenu knjige *Vlivanje v izgubljeni vosek*. Majhna knjižica, posvečena pesnikovemu prijatelju iz břeclavske gimnazije, se imenuje *Zaklinjanje v preteklem času*. V njej opominja, da ne bi bilo dobro razvezovati »motvozka, ki nas z otroštvom spenja« in sam pesnik ga na primer v svojih pravljličnih *Uspavankah* (pisanih za otroke, v razvojni vrsti sestavljajo prav tako veliko delo) in v mnogih drugih pesmih zaveže kar najbolj trdno. Vseskozi je toliko davnine v Skáclovi pesniški pokrajini. In to ne le v verzih iz zadnjega časa, ko reminiscence nekako naravno sodijo v tematski repertoar zrelih let, ampak tudi v tistih zgodnjih, še tako mlado zelenih. Že več kot četrto stoletje se pesnik ovija v bršljan tožbe po počitniškem času. In čudovito vabljenje davnine se je vseskozi nadaljevalo. Velikokrat je zadišal »luštrek iz davnih časov mamičinih«. Tolikokrat je bila podobna tišina, kakršna je na židovskem pokopališču v Mikulovu, kjer »vse je davno«; ničkolikokrat so oživeli davni mrtvi le majcen korak od nas in Josef Dobrovský, ki spi v brnski ilovici že čez sto petdeset let, tako v živem nam daje sam sebe. Toliko davnine je v sami materinščini, toliko globinskega prostora v čas, da se zdi na tem svetu človek sam sebi bolj kot »grbavček v sedanjem času«.

Toda kljub slavljenju davnine povsem drži, da je Jan Skácel pesnik *tega časa*. Časa raskavo bodečega, z ničimer ne blažečega, trdo se privijajočega k telesu in duši. Čas ga ne zasači, kajti pred njim, pred njegovo nujnostjo ne skače v umetno narejene čase. O svetu rezonira s tako slišnostjo, ki nam je potrebna, da bi samega sebe zaslišali. Vendar je to izgovorjeno prej bolj tiho, da bi se oklenili večje tišine, da bi ne oglušeli od svojega ropota in krika. Povsem neposredno pa je Skácel povezan s sedanostjo v svoji publicistiki ali bolje v svojih pesmih v prozi, v svojih »malih recenzijah«. Njegov intelekt, njegova umetnost razumeti najmanj vpadljive podrobnosti kot smiselne znake sodobnega sveta, ima spet korenine že v Janu Nerudi. Skácel kot bi le mimogrede ugotavljal navadne življenjske situacije, a jim zna dati točno optiko, zna domisliti njihovo smešnost in nasmejanost, da bi

nam kaj zelo bistvenega izpovedal o nas samih. Filozofski je, čeprav ne želi biti filozof. Moder je, kljub temu da ne želi biti bogu enak modrec. Njegova domiselno aktualna glosa prinaša bralcu veselje in dobro počutje prav s tem, ker toliko tega ve o človeku in življenju, ne da bi želel jemati ali držati adute v rokah. Suverenost je to, v svojem bistvu polna hvaležne osuplosti. Nič ni v njej vnaprej preišljenega, sledi iz dejstva, pa vendar je to ne pogoltne. Skáčlova publicistika bi vedno prej bila skopa z besedo, čeprav vedno tudi mamljivo pripovedovalna in zaljubljena v svet. In ta publicistika je tudi kritično ostra, brezkompromisna in realna kot meč, kajti prižgana je za vrednote. Skáčel ne prenese, če je resnica eskamotersko zmiksirana v meglasto kamuflažo polresnic ali psevdoresnic.

Kako je pravzaprav s to Skáčlovo davnino? Zakaj ga tako priteguje? Skáčel je namreč ves čas tudi pesnik bitnostnih kontinuitet. Ve, da človek, ki ni povezan s svojimi sidrišči v globinah otroštva in mladosti, z globinami doma, bi bil kot človek z odsekano glavo, če ne z vlomljenim srcem. Dom je za Skáčla veliko širši in globlji pojem kot zgolj konzumiranje življenj tam in tam. Skáčel je nepopustljiv do vsega, kar se oddaljuje od svojega bistva, kar se le rastlinjaško poteguje za bogastvo narave in ne želi biti zares polno v samem sebi. Poznati in dojemati *davnino* pomeni za Skáčla razumeti samega sebe prav *zdaj*, projektirati pa tudi svoj *jutri*. Svojih davnin ne podaja kot sklenjenih dogodkov, marveč skoznje gleda sedanje trenutke, tiste sladke, vendar tudi – te še bolj – težke in tiste najtežje. Če si prikljče svet pesnika Erbena, če gre tako kot v njegovi baladi prodajat preslico, vreteno in zlat kolovrat, torej za noge in roke mrtvega fanta, ki je padel na koncu vojne, da bi ljudem rešil most. In če so se pri njem z veliko intenziteto pojavili motivi iz Máchove poezije (nadaljnji znak Skáčlove povezanosti z romantiko), je to tudi zato, da bi v pesniško odslikanem davnem svetu osvetlil svojo žalost ob materini smrti, da z izkušenim pogledom velikega pesnika zbistri pogled na današnji svet.

Skáčlova vračanja v davnino so torej vse drugo kot pa staroljubna zagledanost v tisto, česar več ni. Skáčlov svet nikoli ni bil in ni nostalgichen. Preteklo in minljivo je tu zato, da bi nas bolj tesno povezovalo z živim človekom, z odprtih trenutkom. Tudi nesreča in smrt nas učita, da se z večjim pogumom in upom primaknemo k življenju. Toda smrt tu nikoli ni – podobno kot pri Oldrichu Mikulášku, ki je vedel, da najbolj žalostna trava šumi na grobeh – lahkotno pociviljena, udomačena. Skáčel ji pušča njeno naravno krutost. Žaluje nad mrtvim žerjavom, ker ljubi z njim oblake in svobodno letenje. V Skáčlovi žalosti ob smrti človeka je tudi ponižnost poezije, ki ne izsiljuje skrivnosti in je tudi ne hlina. »In kaj zgodi se, kaj se spremeni / ko človek bil je, pa ga spet več ni / kdo to zaigra, kdo zapoje to.« Poezija ni tu zato, da bi oglušila velike žalosti; Skáčel ve, da jih ne bo prevpil s pesmimi in ne preplašil: »In nihče si ne upa sestaviti pesmi za slepo dekletce in ptico brez kril.« Je tudi véliki pesnik ljubezni in zdavnaj že ve, da »znova spet ljubezen, / znova od nekdanj / iz dalje upira se smrti«. Skáčel zagotovo ve, da srce ostaja vedno srce, da ga nihče in nič ne modernizira.

Vse to drži popolnoma tudi za zadnjo Skáčlovo zbirko, *Kdo pije po temi vino*. Pesnik tu v mnogočem še bolj konkretizira tegobe, ki se postavljajo v bran poletju, in še močneje naglaša letenje tegobam navkljub. Življenjska peza gre tu skozi več sprememb. Vseskozi je tu v nadaljevanju tegobna tragika baladnega sveta, naraslo pa je skoraj že bolešno občutje uničljivosti in uničenosti. Oblegajo nas naši lastni dnevi, njihova pogosto

razdiralno ničeva praznosta: »O Hirošima vsakdanjih naših dni / O Hirošima v nas in vsakokrat«. Tegobno stran kaže tudi sicer prerodovitna pesnikova tišina, je tu tesnoba, češ »in konec naš bo priča le v tišini«. Teško je zaradi ljudi, ki »hoteli bi spomin drobiti kakor gramoz«. Toda peza odpira potrebo po izdihu: »Malinca, nikar se ne boj, / četudi je rmanu v herbariju tesno«. Vendar potreba se želi ločiti od žalosti: »Upajmo samo malo.« Pesnik zajema iz žalosti nove presvetlitve. Gotovost bivanja je v udeležnosti pri njegovih najbolj ranljivih mestih. Za to ve celotna Skáclova poezija, zadnja pesniška zbirka pa to oblikuje v pregnantnem izreku: »... je mi žal / ergo sum«. In gotovost letanja je navzoča tudi tam, kjer je na prvi pogled vse premraženo, kakor pravi najkrajša Skáclova pesem:

Krempeljčke nezatne netopirjev
zatete glej v zimskem spancu

Ta tragično kljubovalni prostor nenehno išče protiutež v milosti ljubeznivih trenutkov. Ko sem bral dve zadnji Skáclovi knjigi za otroke, v katerih je pesnikov umetniško enakovreden komentar k otroškim slikicam Josefa Čapka (brata Karla Čapka), sem naenkrat začutil veselje nad tem, kako je bilo prav tem ptičjim krempeljčkom dano tu svobodnega prostora, igrive naravnosti, ljubeznivega humorja. Citirajmo pesmico:

Zakaj ne pade ptiček z veje
Ima rjava krilca, kljunček velik ni
in veje se drži le s krempeljčki.

Lahko da je to res težko,
vendar ne pade na zemljo.

Ker ptiček, glej, na vejici
se samo s kljunčkom ne obdrži.

Skácel tega besedila ni pisal k rumeni slikici Josefa Čapka, kjer je ptica narisana z energično, veselo rjavo linijo in vidno izkazuje trdnost svojega držanja na veji in preprost namen svojih krempeljčkov. Skácel zna transformirati veliki resni pogled svoje lirike v lepo očaranost otroško čistega sveta. In rekel bi, da tudi ta polarnost med naravno lepoto brez zvijače otroških refleksij in baladno napetostjo v polnosti živečega življenja daje bralcu prosto dihati v Skáclovem človeškem svetu. Naj ostane motvozek otroštva tudi literarno nerazvezan. V poeziji so to veliki pesniki radi delali: imenujmo recimo le Vitězslava Nezvala, Františka Halasa, Františka Hrubína, Jaroslava Seiferta ali pa Josefa Kainara. V tej vrsti je Jan Skácel veliki nadaljevalec in novator.

Skácel v celotnem svojem delu nekako moti povsod navzočo tujost sveta. Naseljuje svet s tako intenzivnostjo, da smo vedno osupli zaradi njegovega zaupanja, njegovih ljubeznivih privijanaj k življenju. Skáclovo poezijo bi imenoval pozaupljanje našega bivanja. Človek sam ima v svojem življenju kar preveč tujih mest, kar precej ničevega časa. Tesno nam je s to zavestjo. V Skáclovi umetnosti se ta tesnoba spreminja v osvobajajoče spoznanje, da živimo vsemu navkljub na globini, da dom je, da je ljubezen, da je junaškost, da je modrost, da je bolečina, da je nasmeh, da je poezija.

Da so v bližini ljudje:

ne boj se ničesar se ne boj
 če tako bilo bi hudo
 se vedno kje našel bo človek
 ki v gosli se spravi lahko

prevedla: Albinca Lipovec

Zgodbe Itala Sveva

Giacinto
Spagnoletti

Če spremljamo razvoj Svevovega proznega pisanja – od (začetka 1888) pa prav do konca (1928) – si ga lahko zamišljamo kot dolgo, vijugasto črto – vendar brez vračanj in brez nasilnih prelomov – črto, ki od časa do časa jasno izraža literarne, psihološke in moralne pisateljeve drže in posebnosti, obenem z izrazito pozornostjo do nekaterih dejstev s področja znanosti, na kar je pred kratkim opozorila literarna zgodovina. Svevo ni imel nikoli odnosa do občinstva, se pravi do bralcev. Razvoj njegovega sloga in idej je bil skorajda v celoti odvisen od zanimanj, ki so se oblikovala v raznih obdobjih njegovega življenja. Tako rekoč po svojem nagnjenju – lahko bi rekli, po vokaciji – je bil neobčutljiv ali celo sovražen do literarnih imen, okusov in tokov svojega časa. Zato je ostal dosti bolj samotni, kot bi lahko sklepali po njegovih občasnih stikih (kakor je bilo denimo druženje z Joyceom, ki je bil nekaj časa njegov učitelj angleščine) in preprostih, pristranskih prijateljstvih, ki jih je navezal v tržaškem kulturnem okolju. Ko prelistavamo njegova pisma, pa tudi pisma, namenjena njemu, nas najprej preseneča, da imamo z literarno korespondenco v pravem pomenu besede opraviti šele v zadnjih treh letih Svevovega življenja. To je postalo razvidno ob skorajda hkratnem »odkritju« – v Franciji in Italiji – treh njegovih pozabljenih romanov. Sicer so pa vmes družinska pisma in kratka sporočila redkim prijateljem.

Glede na neuspeh prvih Svevovih romanov bi bilo mogoče takšne vrste dopisovanje razložiti kot nekakšno mrakobno resignacijo, v resnici pa so bili razlogi precej drugačni. Očitno je pisal samo zase; pa tudi ob tem moramo biti skrajno previdni! Čeprav se je moral soočiti z eksistencialnimi krizami, pa sta mu uspešen zakon in vloga uspešnega industrialca omogočila določeno notranje ravnotežje, ki je seglo prav do samozadovoljstva. Na to nas opozarja nedokončana novela iz zrelih let, Srečanje starih prijateljev, ki je Svevu dala priložnost, da se je lotil tega občutljivega vprašanja. »Ljudem v glavnem sploh ni jasno, kako lahko pravi sanjač postane dober poslovnež. Tveganje ostaja v sanjah, konkretnost pa se dogaja v resničnosti. Če sanjaš tveganje, ga bolje vidiš in predvidiš in se mu tako izogneš.« Jasno je, da tu ne gre za nekakšnega abstraktnega sanjača, ampak za človeka, ki ima za